

Právní status nascitura či uměle počatého dítěte a související otázky vývoje biomedicínských technologií

JUDr. Bc. Jakub Valc, Ph.D.

Část I

Východiska zpochybňování morálního a právního statusu embrya (plodu)

- ▶ **Interrupce** → život dítěte vs. ochrana zájmů matky (život, soukromí) a společnosti?
- ▶ **Asistovaná reprodukce** → právo na (geneticky zdravé) dítě → kolize různých zájmů
- ▶ **Výzkumné a terapeutické využití embryí** → lidský život vs. veřejný zájem (buněčná terapie)

Jsou interrupce již překonaným tématem?

Jaké jsou současné tendence u nás a v zahraničí (např. situace v Polsku, Irsku a na Slovensku)?

Asistovaná reprodukce: vývoj, podstata a regulace IVF

- ▶ „všechny procesy nebo léčebné postupy, které *in vitro* pracují s lidskými oocyty a spermii nebo embryi s cílem dosáhnout těhotenství“ (definice Světové zdravotnické organizace)
- ▶ Jedna z nejvíce kontroverzních a používaných metod je umělé oplodnění (IVF – in vitro fertilization)
- ▶ Narození prvního dítěte pomocí metody IVF bylo dosaženo roku 1978 ve Velké Británii. Následně rozvoj v dalších státech, např. v Brně již od 1982.
- ▶ **Postup:**
(hormonální stimulace – odebrání vajíček – oplodnění vajíčka spermii ve skle – kultivace - transfer)

Asistovaná reprodukce: vývoj, podstata a regulace IVF

- ▶ Absence komplexní a jednotné právní regulace na evropské a mezinárodní úrovni
- ➔ **Vliv judikatury ESLP ve vztahu k ochraně soukromého a rodinného života + zásada volného uvážení**
(např. rozhodnutí ve věci *Evansová v. UK*, *S.H. a další v. Rakousko*, *Dickson v. UK*)
- ▶ Na úrovni jednotlivých států regulováno prostřednictvím směrnic, profesních standardů a obecné nebo speciální právní úpravy.
- ➔ **V České republice primárně upraveno zákonem č. 373/2011, o specifických zdravotních službách**

Základní podmínky:

- Výhradně léčba neplodnosti nebo prevence genetických vad dítěte.
- Jen pro heterosexuální páry - nezkoumání povahy vztahu (možnost obcházení?)
- Požadavek písemné žádosti páru – ne starší než 6 měsíců + informovaný souhlas

➔ Rámcová regulace ➔ soudní spory (nejen náhrada škody/újm) ➔ **NS ČR (sp. zn. 21 Cdo 4020/2017)**
ÚS ČR (sp. zn. I. ÚS 1099/18)

Hlavní problémy související s umělým oplodněním

▶ Období prenatálního vývoje:

- Preimplantační genetická diagnostika – PGD (PGS)
- Vytváření nadbytečných embryí (skladování, destrukce, výzkum)

➡ **Otázky související s naplněním účelu IVF a statusem embrya**

▶ Období postnatálního vývoje:

- Anonymní dárcovství pohlavních buněk
- Náhradní mateřství

➡ **Problémy sociálního charakteru a ochrany osobnosti dospívajícího dítěte**

Nadprodukce a selekce embryí

DŮVOD:

- ▶ Primárním účelem je deklarované zvýšení efektivity IVF (ne vždy je embryo úspěšně počato).
➔ **Zákonem není počet vytvářených embryí regulován**

Důsledky:

- ▶ Embrya jsou podrobena genetickému vyšetření – cílená selekce (X prenatální diagnostika)
- ▶ Všechna embrya již nejsou do dělohy přenášena (riziko vícečetného těhotenství + redukce)
- ▶ Jak může být tedy naloženo s těmi, která nebyla pro reprodukci bezprostředně použita?

Nadbytečná embrya: pouhý výzkumný materiál k buněčné terapii?

➤ Při asistované reprodukci předvídan vznik nadbytečných embryí (§ 9 zákona o specifických zdravotních službách):

- Možnost zamrazení pomocí tekutého dusíku a uchování teoreticky až na desítky let (riziko poškození – SOUDNÍ SPORY, opuštění neplodným párem – otázka koncepce smluvního ujednání + zákonná doba 10 let)
- Možnost dalšího použití či darování jinému páru (musí splňovat podmínky pro dárce)
- Možnost destrukce, přímo nebo se souhlasem neplodného páru
- Možnost použití pro účely výzkumu v režimu zákona č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách, a to se souhlasem neplodného páru

➤ Embryonální kmenové buňky jsou pro svoje jedinečné vlastnosti využívány pro rozvoj vědy v oblasti buněčné terapie. Při jejich získání však dochází k destrukci embrya (stáří do 7 dnů) ---> **ochrana jednotlivce vs. zájem společnosti? Jsou to nadbytečná nebo pokusná embrya? Existují alternativní způsoby?**

X Úmluva o lidských právech a biomedicině:

čl. 2: „Zájmy a blaho lidské bytosti jsou nadřazeny zájmům společnosti nebo vědy.“

➔ čl. 18: „Pokud zákon umožňuje provádět výzkum na embryích in vitro, musí být zákonem zajištěna odpovídající ochrana embrya. Vytváření lidských embryí pro výzkumné účely je zakázáno.“

Lidské embryo: někdo nebo něco?

➤ **Rovina biologická**

Kdy začíná lidský život? Jak se vyvíjí?

➤ **Rovina filozofická**

ontologické X funkcionální pojetí osoby

➤ **Rovina právní**

právní ochrana nenarozeného dítěte de lege lata a de lege ferenda

Lidské embryo: někdo nebo něco?

➤ **Jaký je biologický status Zygoty?**

- Proces oplození --> spojení pohlavních buněk muže a ženy--> vznik jedinečné diploidní buňky (zygoty) --> následný vývoj přes embryonální a fetální fáze až do okamžiku porodu.
- Zygota je nositel jedinečné kombinace genetických informací předaných matkou a otcem.
- Zygota je živým autonomním organismem s vlastním genomem, který je nepochybně příslušníkem lidského druhu. ---> aktivní potence dalšího vývoje.

Lidské embryo: někdo nebo něco?

➤ Je nenarozené dítě osobou?

- Ontologický přístup → I. živočich = osoba (teologická východiska X genetika a důstojnost)
- Funkcionální přístup → I. živočich ≠ osoba (absence těla, mozku, skokový vývoj, závislost na matce apod.)

Právo na život v mezinárodních dokumentech

➤ **Čl. 3 Všeobecné deklarace lidských práv:**

„Každý má právo na život, svobodu a osobní bezpečnost.“

➤ **Čl. 2 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod:**

„Právo každého na život je chráněno zákonem. Nikdo nesmí být úmyslně zbaven života kromě výkonu soudem uloženého trestu následujícího po uznání viny za spáchání trestného činu, pro který zákon ukládá tento trest.“

➤ **Čl. 6 odst. 1 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech:**

„Každá lidská bytost má právo na život. Toto právo je chráněno zákonem. Nikdo nebude svévolně zbaven života.“

➤ **Čl. 2 odst. 1 Listiny základních práv Evropské unie:**

„Každý má právo na život.“

Judikatura v otázkách právního statusu nenarozeného dítěte

Rozsudek ESLP ve věci Vo proti Francii, stížnost č. 53924/00

Rozsudek ESLP ve věci Evansová proti Spojenému království, stížnost č. 6339/05

Nenarozené dítě není nositelem absolutního práva na život (ohrožení matky)

Právní ochrana nenarozeného dítěte je primárně záležitostí členských států (doktrína volného uvážení)

Nejednotnost právní regulace (restriktivní/liberální)

Jaký je podle Vašeho názoru současný právní status nascitura v České republice?

Ústavněprávní ochrana lidského života

➤ **Preambule Listiny základních lidských práv a svobod:**

„...uznávajíc neporušitelnost přirozených práv člověka, práv občana...“

➤ **Čl. 1 Listiny základních lidských práv a svobod:**

„Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.“

➤ **Čl. 6 odst. 1 Listiny základních práv a svobod:**

„Každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením.“ + koncepce souvisejících zákonů

Jaký je tedy právní status nenarozeného dítěte?

(nález ÚS SR – sp. zn. PL. ÚS. 12/01)

Právní status nascitura

Soukromoprávní postavení:

§ 25 NOZ: „Na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Má se za to, že se dítě narodilo živé. Nenarodí-li se však živé, hledí se na ně, jako by nikdy nebylo.“

Co z uvedeného ustanovení vyplývá? Co je v zájmu nascitura? Jaké může mít daná právní konstrukce vliv na ochranu embrya a plodu v soukromém právu → **vztah k veřejnoprávní regulaci a nepostižitelnosti matky dítěte?**

→ Postmortální ochrana:

- narození živého/mrtvého dítěte → příloha vyhlášky č. 297/2012 Sb., o Listu o prohlídce zemřelého
- nakládání s lidskými pozůstatky a ostatky (**plod po potratu a mrtvě narozené dítě**)

→ Novela zákona o pohřbnictví a zákona o ZS

Vymezení pojmu mrtvě narozené dítě a plod po potratu

Příloha vyhlášky č. 297/2012 Sb., o Listu o prohlídce zemřelého, ve znění pozdějších předpisů:

*„...za **narození živého dítěte** se považuje úplné vypuzení nebo vynětí plodu z těla matčina, bez ohledu na délku těhotenství, jestliže plod dýchá nebo projevuje alespoň jednu ze známek života, to je srdeční činnost, pulzaci pupečníku nebo nesporný pohyb kosterního svalstva...“*

*„Pro potřeby vyplnění listu o prohlídce zemřelého se **mrtvě narozeným dítětem** rozumí plod narozený bez známek života, jehož hmotnost 500 g a více, nelze-li porodní hmotnost určit, narozený po dvacátém druhém dokončeném týdnu těhotenství, a nelze-li délku těhotenství určit, nejméně 25 cm dlouhý, a to od temene hlavy k patě.“*

§ 82 odst. 2 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů:

*„**Plodem po potratu** se rozumí plod, který po úplném vypuzení nebo vynětí z těla matčina neprojevuje ani jednu ze známek života a současně jeho porodní hmotnost je nižší než 500 g, a pokud ji nelze zjistit, jestliže je těhotenství kratší než 22 týdnů...“*

Vymezení pojmu mrtvě narozené dítě a plod po potratu

§ 2 zákona č. 256/2001 Sb., o pohřbnictvím, ve znění pozdějších předpisů:

„Pro účely tohoto zákona se rozumí

a) tělem zemřelého mrtvé lidské tělo nebo jeho části do pohřbení, pokud není za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem²⁶⁾ použito pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům; tělem zemřelého je i tělo mrtvě narozeného dítěte,

b) jinými lidskými pozůstatky plod po potratu, včetně biologických zbytků potratu, není-li možné je od plodu oddělit, podle zvláštního právního předpisu; jiným lidským pozůstatkem je vždy plod po umělém přerušení těhotenství,

§ 82 odst. 1 zákona o zdravotních službách:

„Při nakládání s plodem po potratu, který nebyl jako jiný lidský pozůstatek vydán k pohřbení postupem podle zákona o pohřbnictví, a dále s plodovým vejcem bez plodu, plodovým lůžkem (placentou) nebo těhotenskou sliznicí, které byly vyňaty nebo vypuzeny z těla ženy, se obdobně použijí ustanovení § 81 s tím, že plod po potratu lze použít pouze pro potřeby vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům.“

Plody po potratu, které nebyly jako jiné lidské pozůstatky vydány k pohřbení postupem podle zákona o pohřbnictví, se zpopelňují v krematoriu odděleně od anatomicko-patologického odpadu, a to na základě smlouvy uzavřené mezi poskytovatelem a provozovatelem krematoria.

Stav po novele

Posílení postmortální ochrany

(Veřejno)právní status nascitura

Veřejnoprávní postavení:

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník:

- Trestné činy proti těhotenství ženy (§ 159 a násl.) ➡ **Absolutní beztrestnost ženy + podmínky**
- Trestné činy nakládání s lidským embryem a genomem (§ 167 a násl.) ➡ **Ochrana embrya?**

➡ **Vazba na zvláštní právní předpisy (stanovení zákonných podmínek „usmrcení embrya/plodu):**

- zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství + prováděcí právní předpis (odstupňovaná úroveň ochrany – 12/24/narození)
- Právní předpisy v oblasti asistované reprodukce a výzkumného využití embryí (viz předchozí výklad)

Musíme respektovat důstojnost a hodnotu lidského života při aplikaci biomedicínských technologií výhradně s odkazem na získání statusu osoby?

Část II

Umělá reprodukce: kdo je rodičem dítěte?

➤ **Genetický rodič:**

- Genetickou matkou je žena, z jejíchž vajíčka bylo dítě počato.
- Genetickým otcem je muž, z jehož spermie bylo dítě počato.

➤ **Biologický rodič:**

- Biologickou matkou je žena, která dítě odnosiла a porodila.
- Biologickým otcem je ten, kdo je geneticky spojen s dítětem.

➤ **Právní rodič:**

- Právní matkou dítěte je žena, která dítě porodila (§ 775 NOZ).
- Právním otcem je ten, na koho ukazují vyvratitelné domněnky (776 NOZ).

➤ **Sociální rodič:**

- Rozhodující je prostředí, ve kterém dítě vyrůstá (psychosociální hledisko)

Anonymní dárcovství: identita vs. anonymita?

➤ Absence právní úpravy na úrovni Evropské unie

➔ Směrnice Evropského parlamentu a rady 2004/23/ES (požadavek dobrovolnosti, bezplatnosti a uchování údajů o zdravotním stavu dárce alespoň 30 let)

➤ Nejednotná právní úprava v jednotlivých státech (anonymní/neanonymní)

➤ V České republice je obligatorní anonymita dárcovství :

- *„Poskytovatel, který je oprávněn provádět metody a postupy asistované reprodukce, je povinen zajistit zachování vzájemné anonymity anonymního dárce a neplodného páru a anonymity anonymního dárce a dítěte narozeného z asistované reprodukce.“ (§ 10 odst. 1 zákona o specifických zdravotních službách)*
- *„Poskytovatel je povinen údaje o zdravotním stavu anonymního dárce uchovat po dobu 30 let od provedení umělého oplodnění a na základě písemné žádosti předat neplodnému páru nebo zletilé osobě narozené z asistované reprodukce informaci o zdravotním stavu anonymního dárce.“ (§ 10 odst. 2 zákona o specifických zdravotních službách)*
- *„Poskytovatelé zacházející s tkáněmi a buňkami zajistí...anonymizaci a ochranu údajů, včetně genetických informací...vedení a uchování záznamů o tkáních a buňkách a zacházení s nimi...kterým není porušena ochrana údajů...sledovatelnost je nutno zajistit po dobu nejméně 30 let od použití tkání a buněk.“ (§ 3 odst. 3 písm. c) a d) zákona o lidských tkáních a buňkách)*
- *„Dárci se vybírají podle věku, který stanoví jiný právní předpis, podle zdravotního stavu, lékařského a laboratorního vyšetření, lékařské anamnézy a anamnézy chování uvedených v dotazníku a na základě osobního pohovoru...“ (příloha č. 5 vyhlášky č. č. 422/2008 Sb.)*

Anonymní dárcovství: identita vs anonymita

Anonymita dárcovství = dítě nebude nikdy znát genetické rodiče

(právo znát svůj původ VERSUS právo na ochranu soukromí)

Judikatura ESLP ve věci určování otcovství a anonymních porodů (právo na soukromý a rodinný život)

(Mikulić proti Chorvatsku, stížnost č. 53176/99; Mizzi proti Maltě, stížnost č. 26111/02; Godelli proti Itálii, stížnost č. 33783/09; Odièvre proti Francii, stížnost č. č. 42326/98) + **nové tendence k „odanomyzování“ (Recommendation 2156 (2019) a změna směrnice o LTaB**

čl. 7 Úmluvy o právech dítěte: „Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.“

čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte: „Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, správními nebo zákonodárnými orgány.“

Myslíte, že by měla být právní úprava anonymního dárcovství zachována? Co může způsobit „odanonymizování“. Bude právo znát svůj původ vždy v zájmu dítěte?

**Může být právní úprava dárcovství pohlavních buněk nastavena proporcionálním způsobem?
Co to prakticky znamená?**

Náhradní mateřství: dítě jako komodita?

Co je to náhradní mateřství?

Jaké může mít formy?

(tradiční/gestační + altruistické/komerční)

V čem mohou být dána zásadní rizika či eticko-právní problémy související s jeho realizací?

Náhradní mateřství: dítě jako komodita?

Úmluva o lidských právech a biomedicíně

(Čl. 21: „*Lidské tělo a jeho části nesmí být jako takové zdrojem finančního prospěchu.*“)

Nejednotnost právní regulace = „baby turistika“ + ohrožení stability výchovného prostředí dítěte

Judikatura ESLP ponechává regulaci na členských státech a individuálně akcentuje nejlepší zájem dítěte

(Prolamování národních předpisů? Nutnost uplatnění výhrady veřejného pořádku?)

(Mennesson proti Francii, č. 65192/11; Labassee proti Francii, č. 65941/11; D. a další proti Belgii, č. 29176/13; Paradiso a Campanelli proti Itálii, č. 25358/12)

Současné tendence

- ▶ Omezování přístupu k náhradnímu mateřství ve státech, které byly dříve „rájem“ pro neplodné páry a umožňovaly komerční formu surrogace.

➡ **Indie** (2016), **Rusko** (2021?) ➡ Jen vlastní občané, sezdané páry

Proč dané státy k tomuto kroku přistoupily/přistupují?

X **New York** (2021) ➡ nově uzákonění komerční formy náhradního mateřství

Je náhradní mateřství uzákoněno v České republice?

(Ne)regulace náhradního mateřství v ČR a otázka legality

▶ § 804 NOZ:

„Osvojení je vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci. To neplatí v případě náhradního mateřství.“

▶ Čl. 2 odst. 4 Ústavy České republiky (srov. čl. 2 odst. 3 Listiny základních lidských práv a svobod):

„Každý občan může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“ (ZÁSADA LEGÁLNÍ LICENCE)

▶ § 169 trestního zákoníku:

„Kdo za odměnu svěří dítě do moci jiného za účelem adopce nebo pro jiný obdobný účel, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta nebo zákazem činnosti.“

▶ § 25 NOZ:

„Na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Má se za to, že se dítě narodilo živé. Nenarodí-li se však živé, hledí se na ně, jako by nikdy nebylo.“

§ 1 odst. 2 NOZ:

„Nezakazuje-li to zákon výslovně, mohou si osoby ujednat práva a povinnosti odchylně od zákona; zakázána jsou ujednání porušující dobré mravy, veřejný pořádek nebo právo týkající se postavení osob, včetně práva na ochranu osobnosti.“

➡ ZÁKAZ INSTRUMENTALIZACE + MOŽNOST OCHRANY PROTI „NEDESTRUKTIVNÍM“ ZÁSAHŮM

+ zákon o specifických zdravotních službách (anonymita dárkyně), právní úprava osvojení (NOZ) atd.

Je zákaz nebo dokonce kriminalizace náhradního mateřství ze strany zákonodárce adekvátním řešením?

Jaké problémy mohou v současné době vznikat v rámci mezinárodní surrogace?

Děkuji Vám za pozornost.